

2. Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир: посібник для освітян і батьків. Київ, 2023. 150 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/ZHyvi-pysmennyky-_SAJT_compressed.pdf

3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (від 6 червня 2022 року). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

4. Мова єдності: діалоги порозуміння : методичний посібник / Наталія Райниш, Олександр Гусаров, Тарас Літковець, Любава Казмірчук, Євген Шишацький, Артем Осипян, Павло Зур'ян. Київ : Видавництво Руслана Халікова, 2025. 47 с.

5. Патріотичні й небайдужі. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» від 3 серпня 2024 року). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>

7. Сеньовська Н. Патріотичне виховання: перезавантаження : методичні рекомендації з патріотичного виховання учнів для здобувачів вищої педагогічної освіти, викладачів, учителів та вихователів. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 66 с. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/e-lib/DocDescription?doc_id=254815

DOI <https://doi.org/10.36059/978-617-8574-47-5-13>

Ялова О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри ділової української та іноземних мов
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

ПИТАННЯ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Один із важливих аспектів творення державності в незалежній Україні є мовна політика, яка покликана втілювати кращі традиції боротьби свого народу за національні ідеали, відповідати вимогам трансформаційного періоду, чинити вплив на динаміку гуманітарного розвитку суспільства.

Засади мовної політики встановлені Конституцією України 1996 року. До них зокрема належать: визнання української мови як державної мови України; забезпечення державою всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; сприяння державою розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин та інші.

Кримськотатарська мова як мова одного з корінних народів України є невід'ємним елементом ідентичності та етнокультурної цілісності української нації, і обов'язок держави полягає у сприянні розвитку мовної самобутності корінних народів, про що визначено Конституцією України. Проте внаслідок тимчасової окупації російською федерацією території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, де проживає переважна більшість носіїв кримськотатарської мови, виникла небезпека для збереження і розвитку цієї мови.

Фактором небезпеки існування кримськотатарської мови насамперед є політика російської федерації та її окупаційної адміністрації на окупованій території Автономної Республіки Крим щодо обмеження сфер застосування цієї мови, зокрема стосовно зменшення можливостей для громадян отримувати освіту рідною мовою.

21 лютого Україна разом зі світом відзначає Міжнародний день рідної мови – день, що покликаний захищати мовне розмаїття та права національних спільнот, проте у тимчасово окупованому Криму цей день має особливе значення – російська окупаційна адміністрація на півострові систематично витісняє українську та кримськотатарську мови, а будь-який спротив асиміляційній політиці жорстко придушується. Після окупації Криму у 2014 році росія посилила дії, спрямовані на знищення мовної та національної ідентичності українців та кримських татар, що є порушенням їхніх основоположних прав.

Дискримінаційна політика окупаційної адміністрації спрямована на ліквідацію української освіти та маргіналізацію кримсько-татарської мови. Дана позиція підтверджена і зафіксована у рішенні Міжнародного суду ООН від 13 січня 2024 року, документі, який у своєму змісті констатує факти знищення освітнього простору українською мовою та примусове нав'язування російської мови та пропагандистських наративів. Якщо у 2013–2014 навчальному році в Криму українською навчалося 7,2% школярів, то станом на 2022–2023 рік цей показник скоротився до катастрофічного рівня – лише 0,1% учнів. Навчання кримськотатарською мовою теж перебуває під загрозою: так частка учнів, які мають доступ до навчання рідною мовою, за десять років зросла лише на 0,05%, що є свідченням декларативності, ніж реальної підтримки кримськотатарської освіти з боку окупаційної адміністрації.

За повідомленням і даними кримськотатарського ресурсного центру, щодо державної мови станом на 2025 рік в окупованому Криму не залишилося жодної школи, де б навчання здійснювалося рідною мовою. Більшість класів з українською мовою викладання були ліквідовані російськими окупантами, а вступ до наявних україномовних класів штучно ускладнюється адміністраціями самих шкіл.

Відповідно до Класифікації ЮНЕСКО, кримськотатарська мова належить до категорії мов, що перебувають під серйозною загрозою зникнення (*selebrity andangered languages*). Водночас за оцінками фахівців Інституту сходознавства НАН України імені А.Ю. Кримського, ситуація значно погіршилася внаслідок негативних тенденцій останніх років, що призвело до критичного рівня загрози для мови (*critically endangered languages*).

Російська Федерація не лише знищує можливість здобуття освіти українською та кримськотатарською мовою, а й карає за їх використання в публічному просторі. Згідно зі звітом Human Rights Watch від 20 червня 2024 року, українська мова цілеспрямовано витісняється з окупованих територій. Відомі випадки, коли учнів карали за спілкування українською мовою, а вчителів звільняли через використання українських освітніх програм. Окупаційна адміністрація примушує батьків віддавати дітей у школи з російською мовою навчання, погрожуючи штрафами, позбавлення батьківських прав чи навіть арештом. Політика лінгвоциду, яку впроваджує росія, спрямована на системне знищення української громадянської ідентичності. Десятиліттями Москва використовувала мову як інструмент контролю та асиміляції, а після окупації Криму у 2014 році цей процес лише набуває нової сили.

Протягом 2014–2020 років у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та доповідях Генерального Секретаря ООН не раз висловлювалася глибока занепокоєність обмеженнями можливостей збереження самобутності і культури та отримання освіти українською та кримськотатарською мовами. Зокрема, це зазначалося у Третій доповіді Генерального Секретаря ООН «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) тимчасово окупованих Російською Федерацією», оприлюдненій 8 жовтня 2020 року і підготовленій на виконання Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №74/168.

Іншим фактором небезпеки для збереження і розвитку кримськотатарської мови є вимушений виїзд частини носіїв кримськотатарської мови до інших регіонів з подальшим дисперсивним розселенням, що створює ризики зниження мовного потенціалу.

З огляду на зазначене існує об'єктивна потреба у розробленні державної політики щодо розвитку кримськотатарської мови, виходячи з актуальних обставин, які значною мірою формуються з урахуванням тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Зважаючи на рівень загрози, нейтралізація викликів потребує систематичного докладання зусиль протягом довготривалого періоду.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 2 грудня 2019 р. № 74/396, однією з ініціаторів якої є Україна, період з 2022 року до 2032 року визначений як Міжнародне десятиліття мов корінних народів. З огляду на це зазначена Резолюція Генеральної Асамблеї ООН містить рекомендації до країн-членів створити на національному рівні забезпечений відповідним фінансуванням механізм для проведення заходів у рамках Міжнародного десятиліття мов корінних народів, що є теж одним із важливих елементів державної мовної політики.

Як наслідок реалізації рекомендацій Резолюції і елементу державної мовної політики, Кабінетом Міністрів України затверджено Розпорядження від 23 лютого 2022р. № 224-р «Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки», яка містить комплекс заходів, спрямований на законодавче, інституційне, організаційне, фінансове, інформаційне та інше забезпечення функціонування кримськотатарської мови як мови одного з корінних народів України, на розширення сфер її застосування, заохочення до її вивчення громадянами незалежно від етнічної належності, популяризацію серед різних вікових груп, особливо серед молоді, що сприятиме не тільки збереженню розвитку унікального соціокультурного явища, фактору самоідентичності і самовідтворення корінного народу, але і створенню додаткових умов для відновлення територіальної цілісності і державного суверенітету України у міжнародно визнаних кордонах.

Стратегію розроблено на виконання Указу Президента України від 26 лютого 2021 р. № 78 «Про окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»; розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2021р. № 296 «Про схвалення Концепції розвитку кримськотатарської мови» (Офіційний вісник України, 2021, № 31, ст. 1814).

Незважаючи на реалії сьогодення, у яких багато років перебуває Україна і її громадяни, українська держава стоїть на захисті прав корінних народів і національних спільнот, веде боротьбу за збереження мовної самобутності українців і корінних народів України, зокрема кримських татар, і є частиною широкого процесу відновлення

справедливості. Держава докладає усіляких зусиль для збереження та популяризації кримськотатарської мови, розширення доступу до української освіти та підтримки тих, хто попри репресії, продовжує говорити, навчати й передавати рідну мову наступним поколінням.

Література:

1. Рішення Міжнародного суду ООН щодо позову України про РФ: основні положення та що означає для нашої держави. https://www.yurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-onn-shchodo-pozovu-ukraini-proti-rf-osnovn-polozhennia-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi

2. Окупаційна «влада» Криму цілеспрямовано знищує українську мову в освіті (17січня, 2025). <https://www.ctrcenter.org/uk/okupacijna-vlada-krymu-czilspryamovano-znyshhuye-ukrayinsku-movu-v-osviti>

3. Україна: Примусова русифікація освіти на окупованих територіях, 20 червня 2024 р. <https://www.hrw.org/uk/news/2024/06/20/ukraine-forced-russified-education-under-occupation>

4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 2019 року №74/168 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна». <https://www.viena.gov.ua>5059-documenti-onn-obse>

5. Кресін О.В. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН: Характер і значення у контексті війни проти України: монографія. Київ : Норма права, 2024. 236 с.

6. Коментар МЗС України у зв'язку із оприлюдненням третьої доповіді Генерального Секретаря ООН щодо ситуації в Криму. Опубліковано 09 жовтня 2020 року. <https://www.kmu.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayinu-u-zvyazku-z-oprilydnenneam-tretoi-dopovidi-generalnogo-sekretarya-onn-shchodo-situaciyi-v-krimu>

7. Про окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Указ Президента України від 26 лютого 2021 року 2021. № 78. <https://www.president.gov.ua/documents/782021-36853>

8. Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки// Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 22-р, Київ. <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-p#Text>